

ΔΡΥΣ ΥΨΙΚΑΡΗΝΟΣ

ΤΙΜΗΤΙΚΟΣ ΤΟΜΟΣ
ΓΙΑ ΤΟΝ
Δημήτριο Β. Οικονομίδη

Επιμέλεια:
Μανόλης Γ. Βαρβούνης - Μανόλης Γ. Σεργίου

ΑΘΗΝΑ 2007

ΚΟΥΛΑ ΠΕΤΡΑΤΟΥ - ΜΑΡΓΑΡΙΤΗ Στον Ομότ. Καθηγητή Λαογραφίας του Πανεπιστημίου Αθηνών Δημήτριο Β. Οικονομίδην	7
ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ - ΜΑΝΟΛΗΣ Γ. ΣΕΡΓΗΣ	
Ο καθηγητής Δημήτριος Β. Οικονομίδης	9
ΜΗΝΑΣ ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ	
Λαογραφία και ηθογραφικός ρεαλισμός. Ένα παράδειγμα από την Κάρπαθο	37
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΑΛΙΜΠΡΑΝΤΗΣ	
Νέα στοιχεία για την Ιερά Μονή Υπαπαντής Θαψανών Πάρου	45
ΜΑΡΙΑ ΑΝΔΡΟΥΛΑΚΗ Οι σκοποί της πατινάδας στην Όλυμπο Καρπάθου	
Συμβολικές μορφές μουσικής έκφρασης και επικοινωνίας	55
ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΑΥΔΙΚΟΣ Γκλίτσα: Νοηματοδότηση και ανανοματοδότηση «ταπεινών» αντικειμένων	69
ΜΑΝΟΛΗΣ ΒΑΡΒΟΥΝΗΣ Ο Άγιος Συμεών ο Θεοδόχος στη Λαϊκή Λατρεία και στις παραδόσεις του ελληνικού λαού	83
ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΒΕΙΚΟΥ Η Μεσόγειος ως πολιτισμική περιοχή. Κοινές αναθυτικές κατηγορίες στη μεσογειακή εθνογραφία	93
ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΓΙΑΚΟΥΜΑΚΗ	
Η χρονική σημασία του επιρρήματος κοντά στα βόρεια ιδιώματα	105
ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ ΓΙΑΝΝΟΥΛΗΣ Η κλεψά στην Ορεινή Νάξο (1900-1950): Απεράθου	113
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΑΣ Κοσσυφοπέδιο vs Νότια Οσσετίας: Σύγχρονες πολιτικές των αποσχίσεων και Διεθνές Δίκαιο	137
ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΔΑΛΚΑΒΟΥΚΗΣ Σκέψεις και σχόλια για την εισαγωγή της τοπικής ιστορίας στα αναθυτικά προγράμματα διδασκαλίας της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης	163
ΝΙΚΟΛΑΟΣ ΔΕΤΣΗΣ Απεραθίτικα έντυπα (εφημερίδες, περιοδικά, φυλλάδια, δελτία κ.λπ.). Μια πρώτη προσπάθεια καταγραφής τους	177
ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΣΗ Η θέση του λαϊκού πολιτισμού στα προγράμματα σπουδών και τα σχολικά εγχειρίδια του Γυμνασίου για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας	187
ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΘΑΝΟΠΟΥΛΟΣ Στοιχεία της λαϊκής παράδοσης στο «Τραγούδι του παλιού καιρού» του Ν. Γκάτσου	205
ΛΑΖΑΡΟΣ ΘΕΟΦΙΛΟΣ Οι πρώτες δημοτικές αρχές Βίβλου της Νάξου (1835-1837)	στο δήμο 211

ΜΑΡΙΑ ΔΗΜΑΣΗ

Λέκτορας Διδακτικής Γλώσσας και Λογοτεχνίας στο Δημοκρίτειο Πανεπιστήμιο Θράκης

Η ΘΕΣΗ ΤΟΥ ΛΑΪΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΣΤΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΣΠΟΥΔΩΝ ΚΑΙ ΤΑ ΣΧΟΛΙΚΑ ΕΓΧΕΙΡΙΔΙΑ ΤΟΥ ΓΥΜΝΑΣΙΟΥ ΠΙΑ ΤΗ ΛΙΔΑΣΚΑΛΙΑ ΤΗΣ ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑΣ

Εισαγωγή

Η παρούσα εργασία στοχεύει στην ανάλυση των Προγραμμάτων Σπουδών και των αντίστοιχων διδακτικών εγχειρίδιων για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο, προκειμένου να καταγραφούν οι αναφορές στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό. Ως πηγές χρησιμοποιήθηκαν: το Διαθεματικό Ενιαίο Πλαίσιο Προγραμμάτων Σπουδών (Δ.Ε.Π.Π.Σ.) του Γυμνασίου για τη λογοτεχνία, στο οποίο συμπεριλαμβάνονται και τα Αναλυτικά Προγράμματα (Α.Π.) για τη διδασκαλία της γλώσσας και της λογοτεχνίας, τα τρία βιβλία των Κειμένων της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας των τάξεων του Γυμνασίου και τα αντίστοιχα προς αυτά Βιβλία Εκπαιδευτικού. Ακολουθήθηκε η μέθοδος της ανάλυσης περιεχομένου (Δημάση 2002:59-62, όπου και σχετική βιβλιογραφία, Bardin, 1996) με μονάδα ανάλυσης την εικόνα, τη πλέξη, την πρόταση και το κείμενο και με την υποστήριξη των αρχών της πολιτισμικής θεωρίας για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας (Φρυδάκη 2003:173-183).

Οι πηγές υπαγορεύτηκαν με βάση τη διαπίστωση ότι η συμβολή της λογοτεχνίας (Αποστολίδης 1999: 335-347, Hollindale 1992) και της παιδικής λογοτεχνίας (Κανατσούη 2000) στη διδασκαλία των αξιών είναι δεδομένη και ότι τα Προγράμματα Σπουδών και τα σχολικά εγχειρίδια (Ανθογαλίδης 2000, Γρόλης 1999, Δημάση 2000:55-58) είναι φορείς των ιδεολογιών και καταγράφουν τις προθέσεις της πολιτείας σε επίπεδο εκπαίδευσης.

Το θέμα επιλέχτηκε επειδή ο λαϊκός πολιτισμός θεωρείται ως μία πολύ σημαντική θεματική ενότητα για τη διαμόρφωση της πολιτισμικής ταυτότητας του «εγώ» έναντι του «άλλου» και ταυτόχρονα ως πεδίο διάδρασης πολυπολιτισμικών στόχων (Williams 1994, Αυδίκος 1999:11-13). Τα κείμενα που χαρακτηρίζονται ως κείμενα της λαϊκής λογοτεχνίας και αποτελούν μέρος του λαϊκού πολιτισμού ως ευ-

ρύτερη έννοια περιεχομένων, «συστήνουν» τον πολιτισμό μιας κοινότητας ανθρώπων και ταυτόχρονα, προερχόμενα από μια κουλτούρα βοηθούν, τον αναγνώστη να γνωρίσει τον κόσμο, αφού η έννοια της κουλτούρας δεν έχει σύνορα (Μερακλής 1988, Norton 2006:232).

Η σημερινή διαμορφωμένη κατάσταση, σε επίπεδο ελληνικής κοινωνίας καταρχήν και εκπαιδευσης στη συνέχεια, καταγράφει τον παραγκωνισμό της λαϊκής λογοτεχνίας, της οποίας τα είδη ξεχάστηκαν ή ξέπεσαν στο χώρο της παιδικής λογοτεχνίας (Αυδίκος ό.π.). Η διαπίστωση «εξέπεσαν» δεν αποτελεί απαξιωτική αξιολογική κρίση για την παιδική λογοτεχνία και κατά συνέπεια έκπτωση του λαϊκού πολιτισμού. Συνδέεται μάλλον με τον αφορισμό του από το χώρο της λογοτεχνίας των ενηλίκων, αφού τα έργα της λαϊκής λογοτεχνίας θεωρείται ότι ανήκουν κυρίως στο χώρο της παιδικής λογοτεχνίας (Escarpit 1981:37-42, 63-79, Κανατσούη 1997:51-63, Norton 2006:229 κ.ε.) και με την εξαίρεση των έργων του από τον κανόνα. Στην ελληνική εκπαιδευτική πραγματικότητα σημειώνεται ότι οι εκπαιδευτικοί αντιμετωπίζουν με αδιαφορία ή και ειρωνεία την αποκλειστική ενασχόληση με το λαϊκό πολιτισμό (Αυδίκος ό.π.).

Ως αντίθοιος προς αυτές τις αντιλήψεις και με σκοπό να υποστηρίξουν την παρούσια του στα περιεχόμενα του μαθήματος της λογοτεχνίας διατυπώνονται απόψεις που τονίζουν τη συμβολή του λαϊκού πολιτισμού στη διασφάλιση-διατήρηση της εθνικής-πολιτισμικής ταυτότητας και στη δημιουργία ενός κλίματος και μιας συνείδοσης ατομικής και συλλογικής στα πλαίσια πολιτισμικού πλαισιού. Το όφελος από το «άνοιγμα» στην τοπική κοινωνία και τον τοπικό πολιτισμό θα είναι πολλαπλό. Κυρίως, μακροπρόθεσμα θα έχουμε πολλίτες με αυξημένη αυτοεκτίμηση και σεβασμό για τον τόπο τους... (Αυδίκος ό.π.:13). Θεωρείται ότι στο λαϊκό πολιτισμό και τα έργα του αναδεικνύονται αυθεντικές μορφές έκφρασης των αξιών (Φρυδάκη 2003:177, Norton ό.π.:236-237). Άλλωστε μελέτες για τα λαϊκά αναγνώσματα των περιοδικών κατατίθουν σε συμπεράσματα που υποστηρίζουν ότι αυτά εμφανίζουν με μεγαλύτερη σαφήνεια τις πραγματικές σχέσεις στο σύστημα μιας κουλτούρας από ό,τι η «υψηλή» λογοτεχνία (Williams ό.π.: 167-174, στο Φρυδάκη ό.π.: 177).

Η ύπαρξη έργων λαϊκής λογοτεχνίας, επομένως, στα εγχειρίδια λογοτεχνίας Γυμνασίου και Λυκείου και μάλιστα όχι μόνο από τον ελληνικό αλλά και από τους πολιτισμούς άλλων χωρών-λαών αποτελεί θετική εξέπλιξη όσον αφορά τα περιεχόμενα σπουδών του μαθήματος της λογοτεχνίας και είναι αποτέλεσμα των προβληματισμών που αφορούν τον ορισμό της παιδικής λογοτεχνίας και την «άρση» του αφοριστικού διαχωρισμού της από τη λογοτεχνία. Άλλωστε αυτή η συνύπαρξη ή μη έργων σε σχολικά εγχειρίδια της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης καταγρά-

φεται σε ανάποδες εργασίες, όπως: Πάτσιου 1999:285-294: *Χρήσεις και όρια της παιδικής πλογοτεχνίας στα σχολικά βιβλία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης*, η οποία και θεωρεί ότι η απουσία των κειμένων παιδικής (και νεανικής πλογοτεχνίας) από αυτά θέτει ζητήματα προς εξέταση ανάμεσα στα οποία είναι η διεύρυνση του χάσματος ανάμεσα στα πραγματικά ενδιαφέρονται των νεαρών αναγνωστών και η έμμεση παραδοχή της διάκρισης «κανονική-μη κανονική πλογοτεχνία», που υποκαθιστά το ζεύγος «πλογοτεχνία για ενηλίκους/παιδική και νεανική πλογοτεχνία».

Η παρούσα εργασία επιχειρεί να καταγράψει και να αξιολογήσει την ύπαρξη κειμένων παιδικής πλογοτεχνίας και τις άμεσες και έμμεσες αναφορές στο παιδικό πολιτισμό στα εγχειρίδια του Γυμνασίου για τη διδασκαλία της πλογοτεχνίας και τη θέση αυτών των θεματικών στο αντίστοιχο Πρόγραμμα Σπουδών.

A. Τα Προγράμματα Σπουδών του Γυμνασίου και η θέση του παιδικού πολιτισμού σ' αυτά.

Στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. της ελληνικής γλώσσας για το Γυμνάσιο «επισημοποιείται» η σχέση γλώσσας και πολιτισμού και μάλιστα παιδικού πολιτισμού στο σκοπό της διδασκαλίας του μαθήματος, στον οποίο αναφέρεται ότι οι μαθητές/τριες πρέπει:...Να εκτιμήσουν... τη σημασία της γλώσσας ως βασικού φορέα της έκφρασης και του πολιτισμού κάθε παιδού. *Να εκτιμήσουν την πολιτιστική τους παράδοση, της οποίας βασικό στοιχείο και φορέας είναι η γλώσσα...* (ό.π., σ. 3778). Στην αναθυτική παρουσίαση των Αξόνων, των Γενικών στόχων και των Θεμελιώδων εννοιών Διαθεματικής προσέγγισης η πλέξη πολιτισμός συμπεριλαμβάνεται στις ενότητες: *Ενδεικτικές θεμελιώδεις έννοιες διαθεματικής προσέγγισης και πιο συγκεκριμένα στην ενότητα Ακούω και κατανοώ, Μιλώ, Διαβάζω και κατανοώ και στα Πραγματολογικά στοιχεία και σχήματα λόγου για κάθε μία από τις προαναφερθείσες υπό-ενότητες* (ό.π., σ. 3778-3779).

Στους ειδικούς σκοπούς του Αναθυτικού Προγράμματος Σπουδών της ελληνικής γλώσσας για το Γυμνάσιο επαναλαμβάνεται το απόσπασμα του Δ.Ε.Π.Π.Σ. που αναφέρθηκε ήδη. Στην αναθυτική του παρουσίαση απουσιάζουν οι άμεσες αναφορές στο παιδικό πολιτισμό. Θα μπορούσαμε να θεωρήσουμε ότι κείμενα της παιδικής πλογοτεχνίας μπορούν να συμπεριλαμβάνονται όπου προτείνεται γενικά η πλογοτεχνία ως πεδίο μελέτης-γνώσης της ελληνικής γλώσσας.

Στα διαθεματικά σχέδια εργασίας για το Γυμνάσιο υπάρχει μία πρόταση που αφορά το παιδικό πολιτισμό:

-Θρύποι και παραδόσεις της περιοχής μας. Η μέθοδος προσέγγισης είναι οι ομάδες εργασίας, οι μαθητές καθούνται να απομαγνηφωνήσουν μαρτυρίες μεγαλύ-

τερων σχετικά με τη πλαισιοφυική παράδοση του τόπου τους...τα έθιμα που έχουν διασωθεί... (ό.π., σ. 3791).

Στο Δ.Ε.Π.Π.Σ. Νεοελληνικής Λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο, στο σκοπό του μαθήματος, ο λαϊκός πολιτισμός συνυποδομήνεται ως συνιστώσα έννοια του πολιτισμού: *Τα λογοτεχνικά κείμενα είναι φορείς εθνικών, οικουμενικών και διαπολιτισμικών αξιών. Η επαφή με αντιπροσωπευτικά έργα της πολιτιστικής μας κληρονομίας, εθνικής και παγκόσμιας, διευρύνει τα όρια της προσωπικής εμπειρίας και ευαισθησίας των μαθητών...*(ό.π., σ. 3795).

Στην ενότητα: Άξονες, Γενικοί στόχοι, Θεμελιώδεις έννοιες Διαθεματικής πρόσεγγισης αναφέρεται ότι στα περιεχόμενα του Προγράμματος υπάρχουν επιπλέοντα λογοτεχνικά κείμενα, δημοτικά ή λόγια....Ανθοποιούνται λογοτεχνικά κείμενα, ποιητικά και πεζά, θεατρικά, λαογραφικά και παραμύθια, που επιπλέονται για τη λογοτεχνικότητά τους, για το περιεχόμενο για τη συμβατότητα με την αντιληπτική ικανότητα των μαθητών κατά τάξη (ό.π.). Στην αναλυτική παρουσίαση των επιμέρους ενοτήτων στα περιεχόμενα περιλαμβάνεται το δημοτικό τραγούδι και η στοχοθεσία επικεντρώνεται στην κατανόησή του ως λογοτεχνικού κειμένου, επειδή σ' αυτό αποτυπώνεται ένας κόσμος σχετικός με τον πολιτισμό, τις αξίες και την κοινωνικο-πολιτική του οργάνωση, καθώς και η ανάδειξη του παραμυθιού ως αφηγηματικού είδους και η προβολή της σημασίας του ως τρόπου αναπαράστασης των αξιών της κοινωνίας. Στις θεμελιώδεις έννοιες που αφορούν τη διαθεματική προσέγγιση καταγράφονται οι παραμετροί της διδακτικής αξιοποίησης:

Έντεχνη δημιουργία-λαϊκός πολιτισμός. Παραμύθι-παραμυθία. Ιστορική μνήμη. Σύστημα, κοινωνία, πολιτεία, μεταβολή. Προφορικότητα-γραφή (ό.π., σ. 3796).

Στην επόμενη σελίδα, στην ενότητα της διδασκαλίας της ελληνικής λογοτεχνίας σύμφωνα με την ιστορική της εξέλιξη, συνεχίζονται οι αναφορές στο δημοτικό τραγούδι, όπου χαρακτηρίζεται ως βασικός φορέας παραδοσιακών αξιών και μορφών *ζώνης που σχετίζονται με την κοινωνία της υπαίθρου* (ό.π., σ. 3796).

Στο Αναλυτικό Πρόγραμμα Σπουδών της Νεοελληνικής λογοτεχνίας για το Γυμνάσιο και τις τάξεις Α΄ και Β΄ στους στόχους ρητά αναφέρεται ως πρόθεση των συντακτών και ως βασική επιδίωξη του μαθήματος της λογοτεχνίας η γνωριμία με ποικίλες όψεις του λαϊκού πολιτισμού, η κατανόηση του παραμυθιού...ως πεδίου αναπαράστασης κοινωνικών αξιών..., η συνειδητοποίηση του ενδιαφέροντος της αξίας του λαϊκού θεάτρου.

Η στοχοθεσία αυτή μορφοποιείται στα εξής περιεχόμενα: *Λαογραφικά θέματα, λαϊκοί μύθοι, λαϊκό θέατρο, λαϊκή τέχνη. Μουσειακή εκπαίδευση, διερευνητικές- ανακαλυπτικές δραστηριότητες, δημιουργία φακέλων υποκού (παραμύθια κ.λ.π.), ομα-*

δικές εργασίες για τη μελέτη στοιχείων του υλικού λαϊκού πολιτισμού αποτελούν τις ενδεικτικές προτεινόμενες δραστηριότητες της ενότητας.

Στη συνέχεια, και πάλι στα περιεχόμενα, αναφέρεται το δημοτικό τραγούδι με την διατύπωση στόχων ανάλιγων προ τους προαναφερθέντες και με επέκταση στη μελέτη στοιχείων της γλώσσας και της δομής τους ως κειμένων. Στις ενδεικτικές δραστηριότητες προτείνονται ακροάσεις δημοτικών τραγουδιών σε αιθεντικές εκτελέσεις ...από σημαντικούς λαϊκούς οργανοπαίκτες και τραγουδιστές... και ανάληψη και εκπόνηση ομαδικών δραστηριοτήτων καταγραφής, απομαγνητοφώνησης, ταξινόμησης, σύγκρισης υλικού που αφορά δημοτικά τραγούδια περιοχών της Ελλάδας (ό.π., σ. 3798). Ως έμμεση προπαγάνδηση της παρουσίασης του λαϊκού πολιτισμού μέσω λογοτεχνικών κειμένων μπορεί να εκληφθεί το περιεχόμενο της ενότητας: *Παλαιότερες μορφές ζωής-Η παλιά ζωή. Οι μαθητές/τριες καλούνται:... Να κατανοήσουν το χαρακτήρα της ελληνικής πολιτισμικής ταυτότητας. Να αντιληφθούν ότι το λογοτεχνικό κείμενο...αποτελεί και ντοκουμέντο ανθρωπολογικής και εθνογραφικής σημασίας...* Στην αμέσως επόμενη θεματική: Γνωριμία με τον τόπο και με περιεχόμενα κυρίως από την ταξιδιωτική λογοτεχνία, στις ενδεικτικές δραστηριότητες αναφέρεται *η καταγραφή πθών και εθίμων της περιοχής στην οποία γίνεται η διδασκαλία με στόχους την ανασύνθεση της τοπικής ιστορίας...καθώς και η αναζήτηση φωτογραφικών ή ευκαμάτων παραδοσιακής αρχιτεκτονικής από διάφορες περιοχές της Ελλάδας.* Στη συγκεκριμένη αναφορά υπάρχει επέκταση περιεχομένων και δραστηριοτήτων, στην οποία εντοπίζεται η πρόθεση των συντακτών να αξιοποιήσουν το περιεχόμενο του λαϊκού πολιτισμού ως αφετηρία για τη συνειδητοποίηση της πολυπολιτισμικότητας στην περιοχή των Βαλκανίων αλλά και παγκόσμια και ως πεδίο γνωστικό που επιτρέπει μια αποτελεσματική διαπολιτισμική θεώρηση των διδακτικών στόχων (ό.π., σ. 3800).

Η τελευταία αναφορά στο λαϊκό πολιτισμό εντοπίζεται στο Αναθυτικό Πρόγραμμα για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στη Γ' Γυμνασίου. Πρόκειται και πάλι για αναφορά στο δημοτικό τραγούδι που σε επίπεδο διατυπωμένων στόχων επαναλαμβάνει προηγούμενη σχετική στοχοθεσία στα Προγράμματα του Γυμνασίου. Στις ενδεικτικές δραστηριότητες προτείνεται μια διαθεματική προσέγγιση με την απόπειρα της εικαστικής αποτύπωσης του περιεχομένου κάποιων χαρακτηριστικών δημοτικών τραγουδιών και των εντοπισμό αυτών των στοιχείων σε πίνακες λαϊκών ζωγράφων, όπως του Θεόφιλου, και τέλος η κατάρτιση λεξιλογικού συγκριτικού πίνακα με θέματα από τα δημοτικά τραγούδια (ό.π., σ. 3802).

Στα προτεινόμενα διαθεματικά σχέδια εργασίας δεν υπάρχει αναφορά σε θέματα από το λαϊκό πολιτισμό.

Β. Τα σχολικά εγχειρίδια για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο και η θέση του παιδικού πολιτισμού σ' αυτά.

a. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Α΄ Γυμνασίου.

Το βιβλίο της Α΄ Γυμνασίου επιπλέγει μια προνομιακή μεταχείριση του παιδικού πολιτισμού, αφού η θεματική ενότητα: *Λαογραφικά*, είναι η δεύτερη στη σειρά του πίνακα περιεχομένων. Το γενικό εισαγωγικό σημείωμα καταγράφει συνοπτικά τον ορισμό του παιδικού πολιτισμού: *Στην ενότητα που ακολουθεί συγκεντρώνονται κείμενα τα οποία επιχειρούν να καταγράψουν τις ποικίλες όψεις του παιδικού πολιτισμού, τόσο μέσα από απανθίσματα αυθεντικού και γνήσιου παιδικού πόγου (Παιδικό Θέατρο/Θέατρο σκιών, δημοτικά τραγούδια) όσο και μέσα από έργα γνωστών συγγραφέων που αποτύπωνον τη παιδική νοοτροπία και συμπεριφορά. Στα κείμενα αυτά μπορεί να θρεπεί κανείς παιδικούς τύπους, ποικίλα παιδικά έθιμα, παιδικές παραδόσεις, παγιωμένες παιδικές αντιλήψεις και προθήψεις κ.ά. (σ. 17).*

Τα δημοτικά τραγούδια αποτελούν την πολυπλοθέστερη ομάδα αναφορών τόσο σε επίπεδο κειμένων όσο και ερωτήσεων και διαθεματικών εργασιών. Στο διαμορφωμένο εθιμικό πλαίσιο των «Εφτά» στην Κάρπαθο, που θα αναφέρουμε στη συνέχεια, και στην ανάλογη τελετή επιπλέγονταν μαντινάδες στο σκοπό νανουρισμάτων:

*Υπνε μου κι έπαρέ το, ύπνε νανούρισέ το
κι αν έχεις μήλα κόψε του, κουπούρια τάσέ το
κι αν έχεις και ροδόσταμο, να το ροδοσταμίσεις... (σ. 27).*

Σε συνοδευτική ερώτηση για την κατανόηση και επεξεργασία του τραγουδιού επιχειρείται η διερεύνηση της ύπαρξης στοιχείων της αρχαίας μυθολογίας και της χριστιανικής θρησκείας και η εξήγηση της συνύπαρξής τους στο ίδιο δημοτικό τραγούδι (σ.28). Στις ερωτήσεις που συνοδεύουν το απόσπασμα από το *Πρωινό άστρο* του Γιάννη Ρίτσου παρουσιάζεται παραδοσιακό θρακιώτικο νανούρισμα και οι μαθητές/τριες προκαλούνται σε μια συγκριτική μελέτη (σ.169).

Το δημοτικό τραγούδι *«Ένας αἴτος περήφανος»* κατατάσσεται, στο προοργανωτικό κείμενο, στα κλέφτικα και μάλιστα στα αιθηγορικά σύμφωνα με την άποψη του N. Πολίτη. Σε συνοδευτική ερώτηση αναζητούνται τα στοιχεία που αφορούν τη γήώσσα του δημοτικού τραγουδιού, η κυριαρχία και η απουσία μερών του πόγου και η αναζήτηση των αποτελεσμάτων αυτών των επιπλογών (σ. 72-73).

Στη διαθεματική εργασία που προτείνεται ως συνοδευτική δράση για το ποίημα *Πουλάκι του Ι. Βηλαρά*, αναφέρεται το θεματικό μοτίβο του γυρισμού του ξενιτε-

μένου στα αντίστοιχου περιεχομένου δημοτικά τραγούδια και προσδιορίζεται ως πανάρχαια επιλογή, από την *Οδύσσεια*. Τα παιδιά καθούνται να αναζητήσουν δημοτικά τραγούδια που να αναφέρονται στο γυρισμό του ξενιτεμένου και να τα συγκρίνουν με τη ραψωδία ψ της *Οδύσσειας* και ειδικότερα με τους στίχους 109-121 και 177-209 (σ.131).

Στη σελίδα 163 υπάρχει το δημοτικό τραγούδι *Κόρη που ίλαμπει* από την κατηγορία των τραγουδιών της αγάπης. ...*Ανάμεσα στις διάφορες μορφές των ερωτικών τραγουδιών είναι τα παινέματα, οι καημοί, τα πεισματικά, τα πειρακτικά κ.λ.π.* Το τραγούδι που παρατίθεται είναι παίνεμα της αγαπητικής. Η σύγκριση του τραγουδιού με συγκεκριμένα δίστιχα λιανοτράγουδα αποτελεί το περιεχόμενο ερώτησης στη συνέχεια (σ.164). Τραγούδια της αγάπης και του χωρισμού καθούνται να αναζητήσουν οι μαθητές στη διαθεματική εργασία που ακολουθεί το ποίημα: *Αγάπης ίλογια του Αργύρου Εφταήιώτη* (σ.171).

Αρκετά συχνή είναι η παρουσία εθίμων, τα οποία στην πλειοψηφία τους εντάσσονται στη θρησκευτική ζωή των Ελλήνων. Η ενότητα ανοίγει με την περιγραφή του όχι και πολύ γνωστού εθίμου των «Εφτά», όπου εφτά μέρες μετά τη γέννηση του παιδιού, στο σπίτι του, γίνεται μια τελετή στην οποία, με την παρουσία των συγγενών, το κουνάνε σε μια μεταξωτή κουβέρτα, πιασμένη από τις τέσσερις άκρες και του τραγουδούν μαντινάδες στο σκοπό νανουρισμάτων (σ. 27).

Για το συγκεκριμένο βιβλίο αναφέρουμε και το έθιμο του χαρταετού, επειδή στο κείμενο «Τα τσερκένια» του Κοσμά Πολίτη καταγράφεται μια σειρά εθιμικών εκδηλώσεων που ανήκουν στον ελληνικό λαϊκό πολιτισμό και αφορούν τη Σμύρνη των αρχών του 20ού αιώνα. Ακόμα και το ήξειδιό και η γλώσσα του κειμένου, καθώς και η εμφανής προσπάθεια σύνδεσης, μέσω παραλληλισμών, με τη θρησκεία συνηγορούν για την καταγραφή: ...*Ητανε θάμα να βλέπεις ολάκερη πολιτεία ν' ανεβαίνει στα ουράνια. Να, για να καταλάθεις, ξέρεις το εικόνισμα, που ο άγγελος σπικώνει την ταφόπετρα, κι ο Χριστός βγαίνει από τον τάφο κι αναλήφτεται στον ουρανό, κρατώντας μια πασχαλιάτικη κόκκινη παντιέρα;* Κάτι τέτοιο ήτανε (σ. 34). Η ερώτηση που αναθέτει στα παιδιά τον εντοπισμό διαφορών στο πέταγμα του χαρταετού σε σχέση με τα δύο καταγράφονται στο κείμενο και η διαθεματική εργασία που ζητά τη συγκέντρωση πληροφοριών για τα έθιμα της Καθαράς Δευτέρας οι οποίης προέρχονται την ενότητα (δ.π.).

Σε ένα δεύτερο επίπεδο πληροφόρων εμφανίζονται τα έθιμα της Μεγάλης Εβδομάδας και του Πάσχα στο κείμενο Πασχαλινή Ιστορία (Παντελή Καλιότσα, σ. 64-70), στο οποίο κυριαρχεί ένα πλέγμα εσωτερικών και εξωτερικών συγκρούσεων με σημείο αναφοράς το σφάξιμο του αρνιού...*Μια βδομάδα πριν, ο κυρ Διονυσά-*

κης τράβηξε ένα κόκκινο σημάδι πάνω στο ασπρόμαλλο αρνάκι. Ήτοι κάνουν τη Μεγάλη Βδομάδα όσοι έχουν ένα «μόσχο σιτευτό»... (σ. 65) ...Μπορεί να 'ρθουν αποθραύσις την Ανάσταση. Να κάνουμε πλήγη γαρδούμπα και μαγειρίσα... (σ. 66) Σε διαθεματική εργασία αναφέρεται: Ζητήστε από τους γονείς σας, τους παππούδες σας, τους γνωστούς σας να σας διηγηθούν έθιμα της ιδιαίτερης πατρίδας τους που σχετίζονται με το πασχαλινό φαγητό... (σ. 70). Στην Ανάσταση αναφέρεται και το κείμενο: Ο Κωνσταντής της Λίτσας Ψαραύτη (σ. 165-166). Μια ηλικιωμένη αποφασίζει να βοηθήσει μικρό Αλβανό που έμεινε μόνος.Χριστός Ανέστη..., έψαλε ο παπάς κι η κυρία Δέσποινα για πρώτη φορά δεν κάθισε ως το τέλος της πειτουργίας. Βιαζόταν να γυρίσει σπίτι της, να τους υκρίσει τα κόκκινα αυγά με τον Κωνσταντή, να φάνε μαζί τη μαγειρίσα... (σ.166).

Ο Επιτάφιος, οι ετοιμασίες του Πάσχα, τα κόκκινα αυγά, τα κουλουράκια με το γλυκάνισο, οι φωτιές τ' Αγιαννιού του Ρηγανά αναφέρονται στο απόσπασμα της νουβέλας: Το τσίρκο (Μιμίκας Κρανάκη), που αναφέρεται σε Πάσχα της Κατοχής (σ.180-184).

Προθήψεις και δοξασίες εντοπίστηκαν σε κείμενα το εγχειριδίου. ...Όταν σπάσεις, λέει, καθρέφτη, περίμενε εφτά χρόνια γρουσουζιάς...Αρχισα να πιστεύω και στις υπερφυσικές δυνάμεις και στα στοιχεία και να τα κάνω χάζι... (σ. 29, Μαρίας Ιορδανίδου, Τα φαντάσματα). Η πρωταγωνίστρια καταγράφει περιπέτεια στο νεκροταφείο, όπου η βαριά ανάσα που άκουσε τη νύχτα, αργότερα αποδείχτηκε πως ανήκε στις κουκουβάγιες και απομυθοποίησε τους φόβους της παιδικής ηλικίας. Ο δράκος, ο Αράπης και το αθάνατο νερό εντάσσονται στις ιστορίες της γιαγιάς (Λάμπρου Πορφύρα, Το στερνό παραμύθι, σ. 41). Η πίστη για την ύπαρξη του αθάνατου νερού εκδηλώνεται και στην παράκληση του μικρού παιδιού προς το Σαρπλό:...-Τ' αθάνατο νερό...Και επειδή είδε πως ο Σαρπλός δεν του απάντησε, φαίνεται δεν κατάλαβε καλά, ο Πέτρος αναγκάστηκε να του εξηγήσει: -Τ' αθάνατο νερό, λέω, εσύ, που αγαπάς τα παιδιά, δε θα μπορούσες να μας έφερνες την άλλη φορά που θα 'ρθεις στην Άρτα κάνα κουταλάκι μ' αθάνατο νερό...Ξέρεις για το φθισικό παιδί... (Ο Σαρπλό και το αθάνατο νερό, Ντίνου Ανδρέας Λαζαρίδης, σ. 103-108). Οι καθηκάντζαροι και ο διωγμός τους αναφέρονται στο κείμενο: Η ζωή στη Σύμη της Ευγενίας Φακίνου (σ.101). Σε συνοδευτική ερώτηση τα παιδιά καθούνται να αναζητήσουν συνήθειες και αντιλήψεις των προσώπων της ιστορίας στον τόπο τους (σ.102). Τάματα και δεήσεις καταγράφουν τη διαμορφωμένη θρησκευτική συμπεριφορά στα ποιήματα: Στην Παναγιά τη Σαλονικιά του Παπαδιαμάντη (σ. 54-55) και Δέποις του Καβάφη (σ. 56). Ο λαϊκός ευσεβισμός υπερισχύει της ευλάβειας που αφορά την πίστη και τις εκδηλώσεις της. Στην ίδια ενότητα εντάσσεται και η αναφορά στις πλιτανείες για τη βροχή και η μορφή της Παναγιάς της Γοργόνας (Η πλιτανεία, Στρατή Μυριβήλη, σ. 57).

Τα λαϊκά παραμύθια που περιέχονται στο βιβλίο είναι δύο: *To πιο γήπεκό ψωμί* (σ. 18-20), το οποίο συνοδεύεται από ερωτήσεις που επικεντρώνονται στον εντοπισμό των δομικών στοιχείων του παραμυθιού, στην ανάδειξη της προφορικότητας κατά την αφήγηση και στην αναζήτηση συγκεκριμένων πλειουργιών σύμφωνα με τη μορφολογία των λαϊκών παραμυθιών του Propp (σ. 21). Το δεύτερο λαϊκό παραμύθι είναι το: Ο φτωχός και τα γρόσια από την περιοχή της Νάξου, το οποίο παρουσιάζεται και σε μια σχέση διακειμενικότητας με έργα του Λαφονταίν και το κωμειδύλλιο του Δ. Κόκκου και οδηγεί τα παιδιά στην αναζήτηση παραμυθιών στα οποία θριαμβεύει ο φτωχός απέναντι στον πλούσιο (διαθεματική εργασία, σ. 187).

Η λαϊκή τέχνη εκπροσωπείται από τους πίνακες *Ποιμενικό* (σ. 72) και *Ρομβέρτος και Ιουλία* (σ. 159) του Θεόφιλου, τη φωτογραφία *Αρχοντικό στη Λέσβο* που υποστηρίζει οπτικά τη λαϊκή αρχιτεκτονική (σ. 98), τη γιαννιώτικη τέχνη της αργυροχρυσοχοΐας και μεταλλοτεχνίας (σ. 126-127) και τη λαϊκή ζωγραφιά *Σκηνή της καταστροφής της Σμύρνης* (σ. 136).

Οι αναφορές του βιβλίου στο λαϊκό πολιτισμό ολοκληρώνονται με τον Καραγκιόζη και πιο συγκεκριμένα το έργο: *Η πείνα του Καραγκιόζη* του Αντώνη Μόλλα, πίou συνοδεύεται από διαθεματικές δραστηριότητες για την παρακολούθηση παραστάσεων, την ηθογραφική περιγραφή των προσώπων και την κατασκευή-δημιουργία φιγούρων (σ. 24-26). Η δεύτερη αναφορά στον Καραγκιόζη αφορά τις εμπειρίες μικρών παιδιών της δεκαετίας 1920-30 στο κείμενο: *Ο Σαρλό και το αθάνατο νερό* που προαναφέρθηκε (σ. 105). Στην επιθογική ενότητα κατατάσσουμε και τις αναφορές στα παραδοσιακά παιχνίδια, στις ερωτήσεις και τη διαθεματική εργασία του κειμένου: *Η χών στη Σύμη: Τι είδους παιχνίδια έπαιζαν τα παιδιά στη Σύμη; Συγκεντρώστε στοιχεία για παιχνίδια που έπαιζαν τα παιδιά σε παλαιότερες εποχές...* (σ. 102) και στο κείμενο του Γιώργου Θεοτόκη: *Ο Δημοτικός Κήπος του Ταξιμού: Τα κυριότερα παιχνίδια τους ήταν τα βαρελάκια, τα σκλαβάκια, ο μπίκος και το κλέφτικο...* (σ. 133) Άκολουθεί περιγραφή των παιχνιδιών και η εργασία: *Ζητήστε από τους γονείς σας να σας περιγράψουν τα παιχνίδια της παιδικής τους πλεικάς. Περιγράψτε τα κατόπιν στους συμμαθητές σας* (σ. 135).

Β. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Β' Γυμνασίου.

Στα Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας της Β' Γυμνασίου, στη δεύτερη θέση του πίνακα περιεχομένων, μετά τη θεματική «Ο άνθρωπος και η φύση. Πόλη-Ύπαιθρος», υπάρχει η ενότητα «Λαογραφικά». Στο εισαγωγικό σημείωμα αναφέρεται: ...ανθοδογούνται τέσσερα κείμενα, τα οποία θα σας βοηθήσουν να γνωρίσετε διάφορες

όψεις του ελληνικού παιδικού πολιτισμού, όπως είναι το δημοτικό τραγούδι και ο Καραγκιόζης.... Στη συνέχεια παρατίθεται ο «πίνακας περιεχομένων» του παιδικού πολιτισμού: δημοτικά τραγούδια, παραμύθια, παροιμίες κ.α. Οι μαθητές προκαλούνται σε μια αναζήτηση των αιτίων που οδήγησαν στην αδιάφορη αντιμετώπιση των στοιχείων του παραδοσιακού τρόπου ζωής (σ. 23).

Είναι εμφανής η διάθεση των συγγραφέων όσον αφορά την παρουσίαση του παιδικού πολιτισμού. Στην ενότητα δεν περιλαμβάνονται κείμενα που να αποτελούν άμεσες αναφορές, αλληλά ένα ποίημα, δύο διηγήματα και ένα δοκίμιο για τον Καραγκιόζη που περιέχουν έμμεσες αναφορές στο εξεταζόμενο ζήτημα.

Συχνότερα εμφανίζεται το δημοτικό τραγούδι. Στο διήγημα «Να 'σαι καλά, δάσκαλε» του Γιώργου Ιωάννου, ο φιλόλογος ενός επαρχιακού Γυμνασίου φροντίζει να αναδείξει πρωτοβουλίες μαθητών του σχετικά με την προβολή του παιδικού πολιτισμού. ...Ελεγαν ιστορίες, Παραμύθια, όμορφα ανέκδοτα, και προπάντων τραγουδούσαν δημοτικά τραγούδια... (σ. 32)...Και σε ίλιο καιρό, όταν στο μάθημα των Νέων Ελληνικών μπήκαμε στα δημοτικά τραγούδια, ο καθηγητής μας έφεγγε πλα οπλόκληρος... έβαζε σιγανά στο μαγνητόφωνο ή στο πικάπ δίσκους με δημοτικά τραγούδια ν' ακούμε... (σ. 33). Η συνέχεια είναι εντυπωσιακή. Τα παιδιά μετέχουν, δραστηριοποιούνται για την καταγραφή της τοπικής παραδοσιακής ποίησης και μουσικής και μέσα από διαδικασίες αμφισβήτησης της προσπάθειες από συνομηλίκους επικυρώνουν τη σπουδαιότητα του εγχειρήματος. Στο ίδιο διήγημα γίνεται αναφορά στα παραμύθια και τα έθιμα χωρίς παράθεση συγκεκριμένων κειμένων ή αναλυτικών περιγραφών. Οι διαθεματικές δραστηριότητες που ακολουθούν είναι πολύ σημαντικές. Δίνονται πληροφορίες-οδηγίες για την «εκμετάλλευση» των εκθεμάτων των παιογραφικών μουσείων και αναζήτησης, συγκέντρωσης και καταγραφής του παιογραφικού γλωσσικού υλικού. Η δεύτερη δραστηριότητα επικεντρώνεται στην καταγραφή δημοτικών τραγουδιών του τόπου καταγωγής ή διαμονής των παιδιών και στη συγκριτική μελέτη τους με άλλης παραπλαγές τους από την αντίστοιχη συλλογή του Ν. Πολίτη (σ. 36). Στο διήγημα της Έλληns Αθεξίου: «Όμως ο μπαμπάς δεν ερχόταν» καταγράφονται τα κάλαντα της πρωτοχρονιάς (σ. 194).

Αυτούσια κείμενα δημοτικών τραγουδιών υπάρχουν στη συνέχεια. Διαβάζουμε το ακριτικό «Ο Διγενής» (σ. 74), το κλέφτικο «Του Βασίλη» (σ. 75), το οποίο υποστηρίζεται από προεισαγωγικό σημείωμα που ορίζει τη συγκεκριμένη κατηγορία τραγουδιών και από διαθεματική δραστηριότητα που αφορά την ακρόαση πρωικών τραγουδιών (ακριτικών, κλέφτικων, αντάρτικων) και μάθιστα με την αρωγή και τη συνεργασία του εκπαιδευτικού της μουσικής (σ. 76). Ακολουθεί η ενότητα των δημοτικών τραγουδιών της ξενιτιάς: Θέλω να πα στην ξενιτιά (σ. 126), Ξενιτεμέ-

νομου πουλί (σ.127). Στις συνοδευτικές εργασίες συμπεριλαμβάνεται ανάθεση συγκριτικής μελέτης των προπογούμενων με το δημοτικό τραγούδι «Σταξένα μνη πεθάνω» (σ.128).

Στη δεύτερη θέση, με βάση τα ευρήματα της ποσοτικής ανάλυσης, κατατάσσονται οι αναφορές στον υλικό λαϊκό πολιτισμό και πιο συγκεκριμένα στην τέχνη. Όπως και στο εγχειρίδιο που ήδη παρουσιάστηκε, και στο βιβλίο της Β' Γυμνασίου υπάρχουν πίνακες του λαϊκού ςωγράφου Θεόφιλου: *Οήρως Μιλτιάδος Γιαταγάνας* (σ.25), *Μέγα αρτοποιείον Γεωργίου Παναγιώτου Κοντοφούρναρη* (σ.29), *Το κορίτσι με το καπέλο* (σ.177). Η σύντομη αλληλά παραστατική περιγραφή σπιτιού στη Βόρειο Ήπειρο εντάσσεται στην ίδια ενότητα αναφορών: *Στο πατρικό μας. Τόπος θαλπωρής. Ένα μικρό σπιτάκι με δυο κάμαρες, κατώ για τις αίγες, μπλατσαριό, ένας μικρός κηπάκος και η επιβλητική και συγχρόνως γηπεκύτατη παρουσία τη γιαγιάς μας...* (σ.100).

Έθιμα αναφέρονται σε κείμενα και διαθεματικές δραστηριότητες. Τα έθιμα του Κλήδονα, όπως τα βίωναν οι κάτοικοι της μεταπολεμικής Καβάλας (σ. 27), με τη συνοδεία προμήψεων μιας ανύπαντρης γυναίκας, καταγράφονται στο διήγημα: *Η Άννατου Κλήδονα του Διαμαντή Αξιώτη: Ioúνιος μήνας, του Αϊ-Γαννιού του Ριζικάρη και φούντωναν οι νυχτερινές φωτιές, με τραγούδια και χάχανα...* (σ. 27).

...Ανοίξατε τον Κλήδονα
να θγει χαριτωμένος
να θγει ένας αγγούραρος
θεριός θεριακωμένος.

Να ρίξει τ' ασπράδι του αυγού στο νερό, να δει πέρμη σκήματα και μορφές της τύχης της... (σ. 28). Οι μαθητές καθούνται να συλλέξουν μέσω του οικογενειακού ή του κοινωνικού τους περιβάλλοντος έθιμα ή λαϊκά δίστιχα του Κλήδονα και να τα παρουσιάσουν σε σχολική έκδοση ή ποιητιστική εκδήλωση (σ. 31).

Σε επιστολή του ο Ξενόπουλος, με νοσταλγία και χιούμορ, αναποθεί τα παιδικά του χρόνια και σκιαγραφεί την οικογενειακή ατμόσφαιρα των Χριστουγέννων σε συνδυασμό με έθιμα και παραδοσιακές συνήθειες της Ζακύνθου...Στη Ζάκυνθο, θλέπετε, όπου είχα μεγαλώσει, την παραμονή των Χριστουγέννων το βράδυ, κόβουν με πομπή κάποια κουλούρα... (σ. 64). Στη διαθεματική εργασία οι μαθητές καθούνται, συνεργαζόμενοι σε ομάδες, να καταγράψουν λαογραφικά έθιμα της περιοχής ή γενικότερα της πατρίδας τους σχετικά με τις θρησκευτικές γιορτές (σ. 67). Η διαπολιτισμική προσέγγιση είναι προφανής. Σε ένα δεύτερο επίπεδο, και μάλισταν ως συνυποδιλούμενο στη μνήμη του πρωταγωνιστή, στο διήγημα: *Πάσχα τ' Απρίλη του Σωτήρη Δημητρίου, αναφέρονται συνήθειες του Πάσχα, συνυφασμένες έντονα με κοινωνικές συμπεριφορές και δράσεις: ...Την άλλη μέρα, όλο το χωριό ανέβαινε στην*

κορυφή του διπλανού Βουνόπλου, που ήταν το φυλάκιο Γκελίπι, για επίσκεψη στους στρατιώτες (πρόκειται για χωριό κοντά στην ελληνοαθανακή μεθόριο). Τους πηγαίναμε αυγά, κουπούρια κι εκείνοι μας έδιναν γαλέτες (σ.101).

Η παρουσία του λαϊκού πολιτισμού ολοκληρώνεται με μία ενότητα στην οποία συγκεντρώνονται άμεσες και έμμεσες αναφορές σε διάφορες μορφές έκφρασής του. Η περιορισμένη αριθμητική τους παρουσία δε επιτρέπει τη θεματοποίησή τους.

Το πανηγύρι του Αγίου Συμεών, ανήμερα της γιορτής του Αγίου Πνεύματος (σ. 24) αναβιώνει την πανηγυριώτικη ατμόσφαιρα του παρελθόντος.

Στο δοκίμιο του Νίκου Εγγονόπουλου: «Ο Καραγκιόζης. Ένα ελληνικό θέατρο σκιών» (σ. 37-40) παρατίθενται στοιχεία για την προέλευση του ελληνικού θεάτρου σκιών, αναπλύονται οι φιγούρες σε μια προσπάθεια ηθογράφησης των χαρακτήρων, συγκρίνεται ο ελληνικός με τον τουρκικό Καραγκιόζη και διατυπώνονται άξιολογικές κρίσεις για τη συμβολή του στο λαϊκό πολιτισμό. Η διαθεματική δραστηριότητα επιχειρεί την ενεργοποίηση των μαθητών από την άντληση πληροφοριών μέχρι τη συγγραφή έργου σύγχρονου Καραγκιόζη, την κατασκευή φιγούρων και την οργάνωση παράστασης (σ. 40).

Το τσέρκι, το στεφάνι που παραπέμπει σε αντίστοιχο παραδοσιακό τραγούδι, αναφέρεται στην περιγραφή του σπιτιού Ελλήνων μεταναστών στη Γερμανία (σ.148) και η αμπάριζα εντοπίζεται στο διήγημα του Μ. Καραγάτση «Η κυρία Νίτσα» (σ.175).

Στην εισαγωγή της θεματικής «Παλαιότερες μορφές ζωής» οι συγγραφείς αναφέρουν: *Τα πογοτεχνικά κείμενα μεταφέρουν στους σύγχρονους αναγνώστες εθνογραφικές και ανθρωπολογικές πληροφορίες που προσφέρουν αξιόλογες μαρτυρίες για την παραδοσιακή ελληνική κοινωνική και πολιτιστική ταυτότητα, αποτυπώνοντας παλαιότερα ατομικά και κοινωνικά βιώματα* (σ. 94). Τα κείμενα που επιλέχτηκαν δικαιώνουν τη στοχοθεσία: *Όταν πρωτοκατέβηκα στη Σμύρνη (Διδώ Σωτηρίου, Πάσχα τ' Απρίλην (Σωτήρης Δημητρίου), Χρονικό (Λευτέρης Ξανθόπουλος).*

γ. Κείμενα Νεοελληνικής Λογοτεχνίας Γ΄ Γυμνασίου.

Η διάρθρωση των περιεχομένων του βιβλίου ακολουθεί την παρουσίαση κειμένων με βάση τη ιστορική εξέλιξη της ελληνικής λογοτεχνίας και τις αντίστοιχες σχολές και δεν είναι ειδοποιηγική παρά μόνο σε ό,τι αφορά τα δημοτικά τραγούδια που είναι η πρώτη θεματική ενότητα και ακολουθεί η Κρητική λογοτεχνία.

Πριν την αναπλύσουμε, θα αναφερθούμε στο απόσπασμα της ομιλίας του Γιώργου Σεφέρη στη Στοκχόλμη, το οποίο παρατίθεται και στο οποίο αποκρυσταλλώ-

νεται η αξία της λαϊκής παράδοσης: ...*Eίναι μικρός ο τόπος μας, αλλά η παράδοσή του είναι τεράστια και το πράγμα που τη χαρακτηρίζει είναι ότι μας παραδόθηκε χωρίς διακοπή...* (σ. 173).

Στην ενότητα για το δημοτικό τραγούδι, η οποία και αποτελεί την κύρια θεματική για το λαϊκό πολιτισμό στο εγχειρίδιο, η συντακτική ομάδα παραθέτει εισαγωγικά ένα εκτενές κείμενο, στο οποίο επιχειρείται η παρουσίαση «ταυτοποίηση» του περιεχομένου του όρου δημοτικά τραγούδια: *Το δημοτικό τραγούδι αποτελεί μια εξαιρετικά σημαντική έκφραση της λαϊκής δημιουργίας. Την εποχή της ακμής του, το δημιουργημα αυτό της λαϊκής τέχνης και φαντασίας συνδύαζε την ποίηση με τη μουσική και κάποτε με το χορό...* Το κείμενο κατακλείεται με την παρουσίαση, ως πηγής πληροφοριών, του εγχειρίδιου: *Ιστορία της Νεοελληνικής Λογοτεχνίας του Γυμνασίου* (σ. 7). Στη σελίδα αυτή υπάρχει και πίνακας του Νικηφόρου Λύτρα με τίτλο «*Επιστροφή από το πανηγύρι*», συνδέοντας τα δημοτικά τραγούδια με αυτή τη λαϊκή εκδήλωση.

Τα τραγούδια που περιλαμβάνονται είναι τα ακόλουθα: Από την κατηγορία των νανουρισμάτων και με μικρό εισαγωγικό κείμενο, διευκρινιστικό ως προς την πρέπεια τους: *Να μου το πάρεις, ύπνε μου, από τη Χίο και Κοιμήσου αστρί, από την Κορινθία.* Ακολουθεί το ιστορικό δημοτικό τραγούδι *Της Πάργας* με συνοδευτικά εισαγωγικά σχόλια ιστορικού περιεχομένου, που συνδέουν το περιεχόμενο του τραγουδιού με ιστορικά γεγονότα (σ. 10-11). *Του γιοφυριού της Άρτας*, η γνωστή παραλογή, της οποίας το περιεχόμενο υπομνηματίζεται με σχόλια που το συνδέουν με μακραίωνες παραδόσεις και αρχαίες δοξασίες για τη θεμελίωση κτισμάτων, είναι το τελευταίο τραγούδι της ενότητας (σ. 12-13). Η σύνδεση του ποίηματος *Ο Δήμος και το καριοφίλι* του Αριστοτέλη Βαλαωρίτη (σ. 63-64) με τα δημοτικά τραγούδια και μάλιστα τα κλέφτικα είναι εμφανής ως προς τη θεματολογία και τον ιαμβικό δεκαπενταύλιαβο, όπως διαφαίνεται και σε ερώτηση που ακολουθεί το ποίημα: *Βρείτε μορφολογικές και σημασιολογικές αποχήσεις από το δημοτικό τραγούδι* (σ. 65). Στην εκπαίδευση των υποψήφιων ζητιάνων συμμετείχε και λυράρης που τους τραγουδούσε, στο διήγημα *Ο Ζητιάνος του Αδρέα Καρκαβίτσα* (σ. 109).

Διαπιστώνουμε ότι οι εργασίες και οι προτεινόμενες διαθεματικές ενότητες, που έπονται κάθε κείμενου στο βιβλίο της Γ' Γυμνασίου, δεν επαναλαμβάνουν προτάσεις για έρευνα και συλλογή υλικού για το λαϊκό πολιτισμό αλλά επικεντρώνονται στην αναζήτηση στοιχείων που αφορούν τη δομή των τραγουδιών, την επιλογή και τη λειτουργία των γλωσσικών στοιχείων, τη δράση των προσώπων.

Η αξία του παρελθόντος και των κάθε λογής στοιχείων που πιστοποιούν τη γνώση των σύγχρονων ανθρώπων γι' αυτό, καταγράφεται με τρόπο πολύ αποτελε-

σματικό στη διαθλογική επιστολή που αποτελεί εισαγωγή της έκδοσης της Α' ραψωδίας της Ιλιάδας από τον Κοραή. Ο Παπατρέχας αναλαμβάνει το ρόλο του υπερασπιστή κάθε ίχνους από το χτες που συμβάλλει στη δημιουργία της ταυτότητας του ελληνικού πολιτισμού και έτσι, σαφώς, αναφέρεται έμμεσα και σε στοιχεία του ηαϊκού πολιτισμού. ...-Να περιέλθω όλην την Ελλάδα, να συναθροίσω όσο ήτο δυνατόν να εύρω αντίγραφα ελληνικά, πιθίνας επιγραφάς και τέχνης πλείσμα παντού, και να τα θησαυρίσω όλα εις την πόλιν μας... (σ. 37). Είναι προφανές ότι πρόκειται για αναφορές στον υλικό πολιτισμό. Στην ίδια κατηγορία θα κατατάξουμε και τις ακόλουθες: Την περιγραφή των ενδυματοθλογικών επιλογών των γυναικών της Σκιάθου του 19ου αιώνα, έθιμα και εικόνες από την καθημερινή ζωή στο διήγημα *Τ' αγνάντεμα του Αθέξανδρου Παπαδιαμάντη* (σ. 100), καθώς και περιγραφή συμπεριφορών ηαϊκού ευσεβισμού (σ. 101-104). Στο ίδιο κείμενο αναφέρεται και μία δοξασία: *Ιδού και η γολέτα του καπετάν-Μανώλη του Χατζηχάνου...Η ψυχή μου, η πνοή μου, να είναι πάντα στα πανιά του, ωσάν λαμπάδα του Επιταφίου, να διώχνη τα μάύρα, τα κατακόκκινα τελώνια, πριν προφτάσουν να κατακαθίσουν στα πινά σου...* (σ.102). Συνειρημικά σε ανάλογες δοξασίες παραπέμπει και στίχος του ποιήματος *Λήθη* του Λορέντζου Μαβίλη: ..στην Λησμονιάς την κρουσταλλένια βρύση (σ. 69)...Ο λυράρης τραγουδοποιός, στο διήγημα *Ο Ζητιάνος*, αναχωνεύει δημιουργικά στοιχεία ηαϊκών παραδόσεων και δοξασιών με εμπειρίες και βιώματα της καθημερινότητας στα τραγούδια με τα οποία ξεκούραζε τους μικρούς υποψήφιους ζητιάνους: ...Αλλο έλεγε πως του πήραν οι νεράιδες στη ρεματιά της Κάναλης τη φωνή από φθόνο... Και με το τραγούδι του έδειχνε στα παιδιά τα περίγυρα ξερά και άχαρα βουνά της πατρίδας τους, τη Γη τη μπτριά την ολοστέρφευτη... (σ.110). Στο ίδιο διήγημα περιγράφεται το εσωτερικό σπιτιού της εποχής με τη διαρρύθμιση των χώρων και τα αντικείμενα καθημερινής χρήσης (σ.112-113). Το ηαϊκό και το βιολί, ενταγμένα στα ηαϊκά μουσικά όργανα, αναφέρονται στο ποίημα *Ρωμιοσύνη* του Ρίτσου ως αναπόσπαστα στοιχεία της ζωής του Έλληνα (σ.191).

Στο βιβλίο περιγράφονται και επαγγέλματα του παρεπήθόντος που χωρίς να έχουν εξαπειθεί στηρίζουν την αισθητοποίησή του. Στο χρονικό του Παναγή Σκουζέ Οβίος μου αναφέρεται: ...Ο πατήρ μου ήτον την τέχνην σαπονγγής. Ομοίως ήτον και ο πατήρ της μπτρός μου σαπονγγής. Ο δε πατήρ του πατρός μου ήτον έμπορος εις τα προϊόντα του τόπου... (σ. 54). Τα επαγγέλματα των υπόδουσθων Ελλήνων φαίνεται να είναι οριοθετημένα. Την άποψη στηρίζει και η αναφορά στο διήγημα *Το χαρέμι* του Γεωργίου Βιζυννού: Ότε μ' εστρατοθέγουν δια το έντιμον των ραπτών επάγγελμα, ουδεμία υπόσχεσίς των ενεποίησεν επί της παιδικής μου φαντασίας τόσον γοντευτικήν εντύπωσιν, όσον η διαβεβαίωσις ότι εν Κωνσταντινουπόλει έμελλον να ράπτω τα φ-

ρέματα της θυγατρός του Βασιλέως... (σ. 92).

Η τέχνη του αγιογράφου χαρακτηρίζεται ως πατροπαράδοτη στο κείμενο Η τέχνη του αγιογράφου του Κωνσταντίνου Θεοτόκη (σ. 131), όπου ταυτόχρονα δίνονται πληροφορίες για την καθημερινή ενδυμασία των ανδρών.

Η κόρη του πεταλωτή καμαρώνει στο ποίημα του Ρίτου Ρωμιοσύνη, συνυπάρχοντας με αναφορές σε διατροφικές συνήθειες των φτωχών ανθρώπων:

...Η κόρη του πεταλωτή με μουσκεμένα πόδια.

Απάνου στο τραπέζι το ψωμί κι η επιλιά...

και κει ψηλά, γυρίζοντας στη σούβλα του, ευωδιάζει ο γαλαξίας
καμένο ξύγκι, σκόρδο και πιπέρι... (σ. 190).

Σημειώνουμε ότι το εγχειρίδιο αυτό, το τελευταίο διδακτικό εγχειρίδιο από αυτά που αναθένονται στην παρούσα εργασία, είναι το μόνο στο οποίο δεν υπάρχει ούτε ένα λαϊκό παραμύθι. Στο διήγημα του Βιζυνού Το χαρέμι αναδεικνύεται μέσα από τις περιπλανήσεις του μικρού πρωταγωνιστή στο χώρο των ονείρων, των προσδοκιών και της φαντασίας η επίδραση των ακουσμάτων και επομένως των ιστοριών και των παραμυθιών της τρυφερής ηλικίας από τον παππού (σ. 92-93). Μια συμβολική ανατροπή της αξίας του παραμυθιού φαίνεται να καταγράφεται στο ποίημα του Μανόλη Αναγνωστάκη:

Στο παιδί μου

Στο παιδί μου δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια

Και του μιλούσανε για Δράκους και για το πιστό
σκυλί

Για τα ταξίδια της Πεντάμορφης και για τον
άγριο λύκο

Μα στο παιδί μου δεν άρεσαν ποτέ τα παραμύθια...

Τώρα, τα βράδια, κάθομαι και του μιλώ
Λέω το σκύλο σκύλο, το λύκο λύκο, το σκοτάδι
σκοτάδι

...

Α, φτάνει πια! Πρέπει να λέμε την αλήθεια στα
παιδιά (σ. 222).

Οι ερωτήσεις που ακολουθούν αποκαθιστούν την τάξη:

2. Η λέξη «παραμύθι» έχει δύο σημασίες στη γλώσσα μας: α) λαϊκή διήγηση... β) ψέ-

μα. Πώς αξιοποιείται η διπλή σημασία της πλέξης στο ποίημα;

4. Στο ποίημα γίνεται αναφορά σε διάφορα παραμύθια. Προσπαθήστε να ταυτίσετε τα στοιχεία που δίνονται με γνωστά σε εσάς παραμύθια, εντοπίζοντας ταυτόχρονα το συμβολισμό τους.

Διαθεματική δραστηριότητα

Σε ποια πληκτικά πρωτακούσατε εσείς παραμύθια και από ποιον; Τώρα, που είστε έφηβοι, ποια γνώμη έχετε για αυτά; (σ. 223)

Οι αναφορές του εγχειρίδιου στο λαϊκό πολιτισμό ολοκληρώνονται με την καταγραφή καθημερινών συνηθειών και κοινωνικής συμπεριφοράς στο απόσπασμα του μυθιστορήματος *Ο ωγράφος* του Γρηγορίου Παλαιολόγου, την υποστηρικτή, για τα προηγούμενα, χρήση παροιμιών... Δεν ταιριάζει διόλου εις εξάδελφον *Συμβούλου Επικρατείας να καταγίνεται με άροτρα και βόας*. Όταν γίνεται τις πίτυρον, τον τρώγουν οι χοίροι, καθώς πλέγει η μαμά μου... (σ. 81) και τη διαθεματική δραστηριότητα του κειμένου Μπολιβάρ του Νίκου Εγγονόπολου που ζητά από τους μαθητές να συζητήσουν με τον καθηγητή της Ιστορίας για τους θρύλους γύρω από τη μορφή του Κωνσταντίνου Παλαιολόγου (σ.181).

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Τα ευρήματα απέδειξαν ότι οι συγγραφικές ομάδες των βιβλίων για τη διδασκαλία της λογοτεχνίας στο Γυμνάσιο ακολούθησαν τους στόχους και τα προτεινόμενα στα περιεχόμενα των Προγραμμάτων Σπουδών και συμπεριέλαβαν ικανοποιητικό αριθμό κειμένων που εντάσσονται στη λαϊκή λογοτεχνία και λογοτεχνικών κειμένων που αναφέρονται σε εκδηλώσεις και συνιστώσεις του λαϊκού πολιτισμού.

Δημοτικά τραγούδια, παραμύθια και ήθη-έθιμα αποτελούν την ομάδα των συνότερων αναφορών. Η βιβλιογραφική υποστήριξη της θεματικής είναι αναθυτική σε όλα τα εγχειρίδια. Οι συνοδευτικές ερωτήσεις και οι διαθεματικές εργασίες είναι πολλές και μπορούν να στηρίζουν τη γνωριμία των παιδιών με το λαϊκό πολιτισμό, αν και σε αρκετές περιπτώσεις, όταν αφορούν κείμενα της ίδιας κατηγορίας (π.χ. δημοτικά τραγούδια), επαναλαμβάνονται σχεδόν πανομοιότυπα.

Τα βιβλία του εκπαιδευτικού και για τις τρεις τάξεις επικεντρώνονται στη διατύπωση γενικών στόχων, συμπληρωματικών προς τα εγχειρίδια του μαθητή δραστηριοτήτων, παρέχουν βιβλιογραφική υποστήριξη και διατυπώνουν προτάσεις ενδεικτικής ερμηνευτικής προσέγγισης για κάθε κείμενο. Δημιουργούν τις προϋποθέσεις ουσιαστικής υποστήριξης προς στον εκπαιδευτικό που θα διδάξει το μάθημα της λογοτεχνίας και πιο συγκεκριμένα κείμενα που αφορούν το λαϊκό πολιτισμό.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Θ. Ανθογαπίδου, Η «Πλογοτεχνία» ως ιδεολογικό και πολιτικό διακύβευμα, *Virtual School, The sciences of Education Online*, τόμος 2, τεύχος 1, <http://www.auth.gr/virtualschool/2.1>, 2000.
- Β. Αποστολίδου, Λογοτεχνία και Ιδεολογία: το ζήτημα των αξιών κατά τη διδασκαλία της πλογοτεχνίας, στο: Β. Αποστολίδου - Ε. Χοντοπίδου (επ.) *Λογοτεχνία και Εκπαίδευση*, τυπωθήτω-Γ. ΔΑΡΔΑΝΟΣ, Αθήνα, 1999.
- Ε. Αυδίκος, *Mia φορά κι έναν καιρό,..αλλά.. μπορεί να γίνει και τώρα*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα, 1999.
- L. Bardin, *L'analyse de contenu*, PUF, Paris, 1996.
- Γ. Γρόθηλος, «Το νέο Πρόγραμμα Σπουδών για τη διδασκαλία της γλώσσας στο Δημοτικό Σχολείο», *Εκπαιδευτική Κοινότητα*, 51/1999.
- Μ. Δημάση, *Η Διδασκαλία της Πρώτης Ανάγνωσης και Γραφής, Η περίπτωση των Παρευξείνων Χωρών*, Α': Το θουλγαρικό, το γεωργιανό, το ρουμανικό και το τουρκικό αλφαριθμητάρι, Κυριακίδης, Θεσσαλονίκη, 2002.
- D. Escarpit, *La littérature d'enfance et de jeunesse*, PRESSES UNIVERSITAIRES DE FRANCE, Paris, 1981.
- P. Hollindale, «Ideology and the Children's Book», P.Hunt (ed) *Literature For Children*, Routledge, London, 1992.
- M. Κανατσούηλη, *Εισαγωγή στη θεωρία και κριτική της παιδικής πλογοτεχνίας*, UNIVERSITY STUDIO PRESS, Θεσσαλονίκη, 1997.
- M. Κανατσούηλη, Πολιτική ορθότητα και Παιδική Λογοτεχνία, *Virtual School, The sciences of Education Online*, τόμος 2, τεύχος 1, <http://www.auth.gr/virtualschool/2.1>, 2000.
- M. Μερακλής, *Τι είναι παιδική πλογοτεχνία*, ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ, Αθήνα, 1988.
- D. Norton, *Εισαγωγή στην Παιδική Λογοτεχνία. Μέσα από τα μάτια ενός παιδιού*, μτφρ. Φ. Καπτσίκη-Σ. Καζαντζή, επιμ. Μ. Σουθιώτης, ΕΠΙΚΕΝΤΡΟ Α.Ε., 2006.
- Β. Πάτσιου, Χρήσεις και όρια της παιδικής πλογοτεχνίας στα σχολικά βιβλία της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης, στο: Λογοτεχνία και Εκπαίδευση, επιμ. Β. Αποστολίδου - Ε. Χοντοπίδου, τυπωθήτω - Γ. ΔΑΡΔΑΝΟΣ, Αθήνα, 1999.
- Ε. Φρυδάκη, *Η θεωρία της πλογοτεχνίας στην πράξη της διδασκαλίας*, ΚΡΙΤΙΚΗ, Αθήνα, 2003.
- R., Williams, *Κουπτούρα και Ιστορία*, εισαγωγή-μετάφραση Β. Αποστολίδου, Γνώση, Αθήνα, 1994.

SUMMARY

THE FOLK CULTURE IN THE CURRICULUM AND THE LITERATURE COURSEBOOKS OF JUNIOR HIGH SCHOOLS

The present work at the analysis of course-curriculum and correspondent instructive handbooks for the teaching of literature in Junior high schools, so that samples of the Greek traditional culture are recorded. As sources I used the

Interdisciplinary Single Frame of course-curriculum of Junior high schools for literature and the three textbooks of Modern Greek Literature used in Junior high schools. The method used was content- analysis and more specifically the unit used for the analysis was the picture, the word, the sentence and the text supported by the principals of cultural theory for the teaching of literature. My results showed that the presence of traditional cultural elements and the texts concerning traditions are representative of all the categories of which it consists.